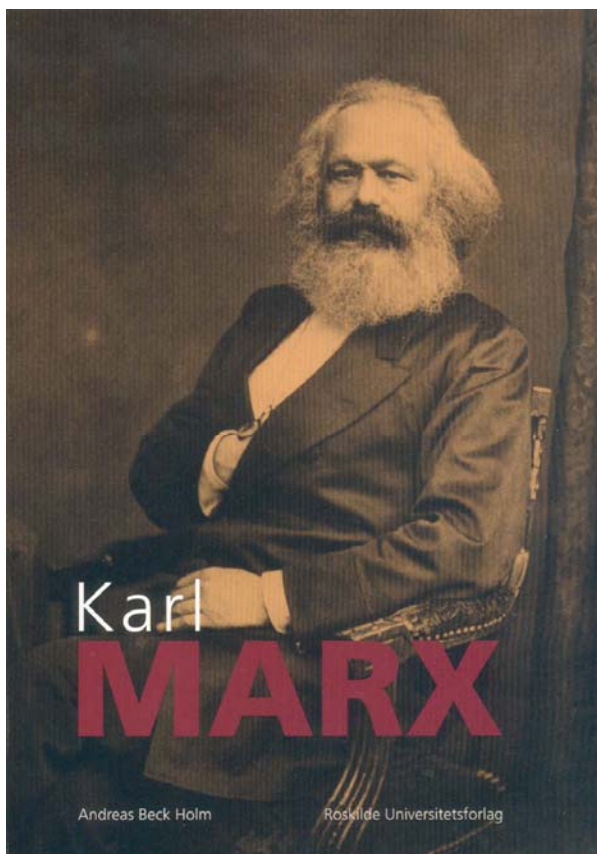

Marx som aktuel udfordring

En vellykket introduktion til centrale aspekter af et emne, der nærmest uundgåeligt kalder på diskussion

Andreas Beck Holm: *Karl Marx*. Roskilde Universitetsforlag 2005. 95 sider. 120 kr.

Af Bertel Nygaard

Karl Marx er vanskelig at komme udenom. Utallige senere udøvere af human- og samfundsvidenskab har defineret deres egen position *med* eller *mod* Marx, men næppe mange har praktiseret helt uden hensyntagen til de problemer, han rejste. Af samme grund er han én af de ret få skikkelser, som de fleste med en baggrund inden for disse felter mener at vide nok om til at afsige en endelig dom.

Mens mange inden for humanvidenskaberne i 1970'erne definerede sig *for* Marx og på forskellig vis søgte at udnytte indsigter fra hans tænkning, har de fremherskende tilgange efter dette årti generelt positioneret sig *mod* Marx, oftest gennem stadigt mindre udfoldede og præcise sekundære kritikker snarere end gennem åbne læsninger af hans egne tekster. En række nyere værker søger heroverfor at genåbne Marx som en udfordring til postmodernismen, *end of history*-tanken og den neoliberalistiske globalisering. Blandt de mest markante kan nævnes forfattere som Slavoj Žižek, Da-

niel Bensaïd, Terry Eagleton og Alex Callinicos. Disse har dog en tendens til at forudsætte et yderst dannet publikum med et langt større kendskab til teoretiske traditioner, end man kan forvente hos den almindelig interesserede læser. Derfor er det absolut tiltrængt med en kvalificeret introduktion til feltet på dansk. En sådan leverer Andreas Beck Holms lille bog, som er et af ti bind i serien 'Samfundstænkere', der publiceres på Roskilde Universitetsforlag.

Forfatteren er cand.mag. i filosofi og fransk og har i sin nyligt forsvarede ph.d.-afhandling i filosofi bl.a. søgt at vise Marx' aktualitet. Det fransk prægede filosofiske viser sig også i denne lille introduktion, hvis forståelse af emnet er kraftigt inspireret af især Louis Althusser uden dog at betjene sig af dennes ret komplekse begrebsapparat. Inspirationen herfra røbes især som en strukturelt og logisk orienteret, men samtidig praksisfunderet optik, som er velegnet til at antyde Marx' relevans både videnskabeligt og politisk. Samtidig røbes den franske indflydelse i den gennemgående tematiske belysning af det 'epistemologiske brud', som Althusser indlæste hos Marx, fra et essentialistisk og teoretisk humanistisk perspektiv i de tidlige skrifter til et videnskabeligt perspektiv hos den modne Marx. En mindre eksplicit inspiration fra poststrukturalismen, navnlig Derridas Marxlæsning, anes dog også.

Funderingen i praksis som udgangspunkt for såvel teori som politik præger ikke kun indholdet, analysen af Marx, men også bogens fremstillingsform, der i nogle passager udtrykker forfatterens ikke kun teoretisk orienterede, men også politiske sympati med sit emne. Denne fremgangsmåde vil nok kunne virke kontroversiel, men forekommer berettiget. Alternativet til dette åbne engagement ville næppe være en mere 'nøgtern' skildring, men snarere en tandløs og tør udlægning. Marx var teoretiker og tænker, men han *ville* noget med sin videnskab og sin tænkning, og det ville være uredeligt at søge at skjule det.

Bogen rummer fem kapitler og en kort litteraturoversigt. Efter et kort introduktionskapitel, som understreger Holms hovedtema: den komplekse enhed af praksis, politik og teori i Marx' værk, følger i kapitel 2 en analyse af ungdomsskrifterne, som især understreger Marx' inspiration fra den humanistiske materialist Feuerbach frem for Hegel. Dernæst følger bogens to mest centrale kapitler om henholdsvis kritikken af den politiske økonomi og hans samfunds- og historieopfattelse. Det derpå følgende afslutningskapitel skitserer kort forfatterens opfattelse af Marx' politiske aktualitet i dag, samt en række andre betydelige Marx-læsninger end Althussertraditionen.

Værdi, merværdi og klassekamp

De to hovedkapitler fordrer nøjere opmærksomhed. Kapitlet om kritikken af den politiske økonomi fokuserer på Marx' begreber om værdi, merværdi og klassekamp, der bryder med centrale antagelser hos de tidligere politiske økonomer såvel som mange moderne økonomer. Navnlig er det her velgørende at se en positiv udlægning af den forkætrede arbejdsværditeori – teorien om, at en vares værdi er bestemt af det samfundsmæssigt nødvendige arbejde, der er nedlagt i den – som et fremskridt i forhold til vulgærøkonomernes naive antagelse af 'værdi' som bestemt ved udbud og efterspørgsel. For Marx angik denne teori jo varens karakteregenskaber på samfundsmæssigt plan – ikke den simple prisdannelse på den enkelte vare, hvad mange har antaget for at hævde, at Marx' økonomiske teorier var fejlagtige. Dermed imødegår Holm den holdning, at disse teorier "jo for længst er blevet tilbagevist" – et standpunkt, som frustrerende ofte ses hos folk, der aldrig har åbnet en bog af Marx, endsige sat sig ind i, hvad arbejdsværditeorien indebar.

De forskellige 'historier' i historien

I gennemgangen af Marx' bredere samfunds- og historieopfattelse berøres kun kort de så ofte refererede og udkældte skemaer over basis og overbygning og historiens udvikling gennem forskellige stadier af produktivkræfternes vækst – skemaer, som hidrører fra Marx' mere vulgære tilhængere og kritikere snarere end fra ham selv. I stedet understreger Holm: "Der er altså ikke nogen samlet 'plan' for historien, ingen simpel begyndelse og intet endemål, og den forløber ikke lineært ifølge et 'princip' eller 'logik'" (s. 60). Historien rummer mange forskellige 'historier', men også en række fælles-træk, herunder forskellige former for udbytning og konflikt.

Dette felt åbnes hos Holm stofligt-praktisk via Marx' fremstilling fra *Das Kapital* af kapitalens genealogi. Her understreges især, hvorledes sociale og politiske, snare end strengt økonomiske, faktorer spillede ind i indordningen af produktionsprocesserne under kapitalen, der førte til koncentration af kapital og til dannelsen af en social klasse, der ikke havde andre muligheder end at sælge sin arbejdskraft.

Ideologi som praksisform

Dernæst følger et afsnit om ideologien, der hos Holm – tro mod Althusser og i tilknytning til Marx' begreb fra *Das Kapital* om varens fetichkarakter – bestemmes som "et ureflekeret udtryk for den måde, hvorpå medlemmerne af samfundets dominerende klasser i kraft af deres stilling i samfundet oplever verden" (s. 71). Ideologien er således ikke nogle skumle menneskers snedige og bevidste plan for at føre masserne bag lyset, men en praksisform, der omfatter hele samfundet og går forud for bevidsthedsdannelsen.

Netop fordi ideologien er en praksis, og fordi det moderne samfunds ideologi udspringer af, at producenterne fratages mulighederne for at skabe deres eget liv, består dog samtidig muligheden for at gå hinsides

denne ideologi og dermed bevæge sig i retning af det kommunistiske samfund. Holm påpeger, at dette samfund hos Marx hovedsagelig realiseres gennem negative bestemmelser – et tegn på Marx' antiutopisme: Kommunismen indrettes ikke efter skrivebordsrevolutionæres abstrakte forestillinger eller gennem oplysning, men bestemmes i *praksis* af befolkningen selv, i de givne historiske omstændigheder. Af samme grund betegner kommunismen heller ikke historiens slutpunkt, men tværtimod begyndelsen på den virkelige skabelse af historie.

Dette udvalg af centrale tanker hos Marx skildrer forfatteren både kompetent, velskrevet og vedkommende. Den valgte strukturelle optik giver mulighed for at skære ind til benet af argumenter og er velegnet til at vise aktualiteten af en række af Marx' tanker. Fremstillingsmåden afspejler i store træk dette metodiske udgangspunkt: Der er lagt vægt på at introducere til forfatterens tolkning af Marx som en aktuel politisk og teoretisk udfordring, hvorfor teksten ikke tynges af namedropping eller lærde fodnoter.

Alternative Marx-læsninger?

Disse træk ved bogen rummer dog samtidig en række punkter, som kunne vække til kritik og videre studier og diskussioner, hvilket næppe i sig selv vil stride mod forfatterens hensigter.

Er bogen end velegnet som *teoretisk* introduktion med visse politiske aspekter, forekommer de *historiske* og *idehistoriske* aspekter ofte lidt vel stive og abstrakte. Det gælder både kontekstskildringer af hovedtræk ved Marx' samtid og hans idehistoriske rødder og forankring. Begge disse aspekter introduceres med større fylde, men på omtrent samme sideantal, i f.eks. Ernest Mandel: *The Place of Marxism in History*, som da også nævnes i Holms korte litteraturoversigt. (Dansk udgave: *Marxismen i historien*, Kbh. 1995).

Samtidig betyder fremstillingsformen, at det en del steder er lidt vanskeligt at se, hvor Marx slutter og Andreas Beck Holm tager over med afdøde Althusseres ånd som en slags ghostwriter. Et stærkt moment af fortolkning er ganske vist uomgængeligt i en fremlægning af Marx' værk på under hundrede sider, men læseren kunne godt have fortjent en mere rimelig og præcis behandling af andre Marx-læsninger end Althusser-traditionens, selv inden for bogens pladsbegrænsninger. Eksempelvis fremstilles den hegeliensk inspirerede marxisme gennem følgende beskrivelse af Georg Lukács: "I stedet for Hegels verdensånd bliver i hans perspektiv proletariatet på grund af sin klassebevidsthed den kraft, der kan ændre historien" (s. 82). Sådan en karikatur må efterlade læseren uforstående over for den Lukács'ske Marxforståelses betydelige indflydelse, der stadig mærkes gennem konstruktive og komplekse nylæsninger hos blandt andre Slavoj Žižek. Tilsvarende hævder Holm også med rigelig lethed, at f.eks. Sartres Marxlæsning alene skal tillægges "teori-historisk" betydning, og – et andet sted – at det skulle være en "udbredt misforståelse", at den unge Marx var

elev af Hegel, men at han tværtimod var elev af den naturalistiske filosof Feuerbach (s. 82, 14). Sartres Marx-læsning var ganske rigtigt ikke problemfri, og Marx hævdede selv at have 'vendt Hegel på hovedet' (hvor-
dan det end skal forstås), men disse kendsgerninger bør ikke tilsløre, at Sartre i sin *Critique de la raison dialectique* (1960) rejste en mængde spørgsmål, som endnu er teoretisk frugtbar, og at Marx' forhold til Hegels tænkning – Hegels *faktiske* værker og ikke de utallige karikaturer heraf, herunder Althussers – var langt mere kompleks, end han selv hævdede. Det fremgår ikke mindst af de diskussioner, som er blevet rejst mellem angelsaksiske Marx-læsende filosoffer som Tony Smith (*The Logic of Marx's Capital* 1990), Chris Arthur (*The New Dialectic* 2002) og Bertell Ollman (*Dance of the Dialectic* 2003). Effekten af dette er, at Marx' tænkning og aktualitet hos Holm fremstilles rigeligt rationalistisk strømlinet. Hvad kunne det have skadet at tilkende rivaliserende læsninger af Marx en mere nøgtern gengivelse? Og – nu vi er i gang – hvorfor ikke supplere en sådan med et rids over nogle af de mest indflydelsesrige Marx-kritikere som Joan Robinson, Karl Popper, Lyotard eller andre. De er vel i lige så høj grad som marxisterne dele af Marx' receptionshistorie. Det behøvede ikke nødvendigvis føre til en dramatisk inflation i namedropping eller sideantal.

Det, at Holm skriver i så tæt forlængelse af Althussers fløjkrig fra 1960'erne mod Hegel, Lukács, Sartre og den teoretiske humanisme, giver således nok en klar linje i bogen, men er ikke nødvendigvis til gavn for en tilstrækkelig forståelse af Marx. Nogle læsere kunne f.eks. undre sig over, hvorledes de begreber om f.eks. ideologi og praksis, som Holm skitserer, forholder sig til tilsvarende begreber hos Frankfurterskolen eller de hegelianske marxister eller til postmodernistiske tanker.

Disse anker over enkelte aspekter ved Holms perspektiv skal imidlertid ikke kaste skygge over det, at bogen som helhed er en vellykket introduktion til centrale aspekter af et emne, der – som denne anmeldelse er endnu et lille eksempel på – nærmest uundgåeligt kalder på diskussion.

Bertel Nygaard er ph.d.-stipendiat ved Historisk Afdeling, Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.